

راهبردهای سیاست خارجی برای ارتقای جایگاه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران

معاونت بررسی‌های اقتصادی
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

تلخیص و تنظیم‌کننده: پریسا مطرانلویی

ناظر: سارا محمدی

واحد پژوهش و مطالعات اقتصادی

معاونت بررسی‌های اقتصادی

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

فروردین ۱۴۰۱

این گزارش برگرفته از نتایج طرح پژوهشی «راهبرد سیاست خارجی برای ارتقای جایگاه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در شرایط جدید بین‌المللی» سال ۱۳۹۳ انجام شده با حمایت مالی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران است.

از طریق پست الکترونیکی زیر می‌توانید پیشنهادهای و نظرات اصلاحی خود را به واحد مربوطه منعکس نمایید:

researchcenter@tccim.ir

استفاده از مطالب این گزارش با ذکر منبع بلامانع است.

جهانی شدن اقتصاد، توسعه اقتصادی کشورها را بیش از هر زمان دیگری به رویکردها، رفتارها و مناسبات خارجی وابسته ساخته است. اهمیت، ضرورت و حساسیت تأثیر فضای بین‌المللی در روند توسعه کشورها ناشی از این واقعیت است که امروزه نقش متغیرهای داخلی در فرآیند توسعه‌ای کشورها به مرحله‌ای از ثبات نسبی رسیده و شاهد شناخت، به کارگیری و نهادینه شدن ظرفیت‌های داخلی اعم از اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در این فرآیند هستیم.

اگرچه سرعت و کیفیت ورود به مسیر توسعه اقتصادی با توجه به ظرفیت‌های گوناگون برای کشورها متفاوت است اما درک و پذیرش قواعد توسعه به عنوان یک امر اجتناب ناپذیر و تلاش کمتر برای تغییر این قواعد به یک رفتار عمومی در صحنه بین‌المللی تبدیل شده است. این رفتار در سال‌های اخیر با توجه به محدود بودن ظرفیت‌های بین‌المللی در شکل رقابت شدید میان کشورهای در حال توسعه نیز ظاهر شده که خود، تغییر سریع رفتارها و رویکردهای داخلی و خارجی دولت‌ها را موجب گردیده است.

الزامات توسعه ای در عصر جهانی شدن

- بدون فعال بودن متغیرهای خارجی در شکل انتقال سرمایه و منابع مالی، کمک‌های فنی و مدیریتی و حمایت‌های سیاسی، ظرفیت‌های داخلی به دستاوردهای توسعه‌ای مداوم تبدیل نمی‌شود.
- نقش آفرینی متغیرهای خارجی فرآیند توسعه کشورها، صرفاً محدود به ایجاد و تقویت ظرفیت‌های توسعه‌ای داخلی نیست. وجه جدید و مهم این نقش آفرینی رویکرد برونگرایی حاکم بر روند توسعه‌ای است.
- حرکت در جهت اهداف، الزامات و استانداردهای جهانی توسعه‌ای مستلزم بهره‌گیری از فرصت‌ها و ظرفیت‌های بین‌المللی است. بنابراین فعال شدن ظرفیت‌های داخلی به همراه الزامات، فرصت‌ها و شاخص‌های بین‌المللی، دو روی سکه توسعه کشورها در دهه‌های ابتدایی قرن بیست و یکم است.
- نقطه آغاز این حرکت، فعال شدن گرایش‌های توسعه‌گرایی در درون ساختارهای داخلی کشورهاست هرچند نقش متغیرهای خارجی در فعال شدن این گرایش‌ها نیز قابل انکار نیست.

رویکردهای توسعه‌ای در مناسبات خارجی

لازمه فعال شدن ظرفیتهای داخلی توسعه اقتصادی، بهره‌گیری از فرصتها و ظرفیتهای بین‌المللی و تطبیق با استانداردها و معیارهای بین‌المللی است در این راستا رویکردهای مختلفی در مناسبات خارجی متناسب با الزامات بین‌المللی قابل توجه است که بعضاً توسط دولت‌های نوظهور اقتصادی تجربه شده یا در حال تجربه است:

رقابت و همکاری، دیپلماسی اقتصادی، منطقه‌گرایی، تقویت نقش بخش خصوصی در مناسبات خارجی، تعامل فعال با سازمانها و نهادهای اقتصادی بین‌المللی، حضور در بازارهای مالی و پولی بین‌المللی، مشارکت در موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد و بهره‌برداری از ظرفیتهای ژئوپولیتیک

رویکردهای توسعه‌ای در مناسبات خارجی – رقابت و همکاری

- لازمه همکاری بین‌المللی، در اولویت قراردادن منافع بین‌المللی است. منافعی که در صورت ایجاد و نهادینه شدن به طور طبیعی در بردارنده منافع ملی کشورها به طور نسبی و به میزان ظرفیت‌های اقتصادی و سیاسی آنها می باشد. از جمله فرصت‌هایی که با توجه به ظرفیت‌های داخلی کشورها، زمینه رقابت‌پذیری اقتصادهای ملی را فراهم می‌سازد می توان به این موارد اشاره نمود:

- ✓ جذب سرمایه‌گذاری خارجی
- ✓ بهره‌گیری از فناوری‌های صنعتی
- ✓ سهم‌گیری از بازارهای تجاری
- ✓ حضور موثر در بازارهای پولی و مالی بین‌المللی

- یکی از الزامات اساسی در رفتار خارجی کشورها، برقراری تعادل میان گرایش‌های همکاری و رقابت است. اصل حاکم بر مناسبات کشورها، همکاری است که در چارچوب آن رقابت میان عوامل و بازیگران اقتصادی برای بهره‌گیری از فرصت‌ها و کاهش آسیب‌ها تعریف می‌شود.

رویکردهای توسعه‌ای در مناسبات خارجی – دیپلماسی اقتصادی

دیپلماسی اقتصادی به طور سنتی به عنوان تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری برای تأمین منافع اقتصادی و توسعه‌ای تعریف می‌شود.

الزامات موفقیت دیپلماسی اقتصادی:

- شناخت ظرفیت‌ها و توانمندی‌های اقتصادی و سیاسی داخلی و شرایط و ظرفیت‌های در حال تغییر اقتصادی و سیاسی فضای بین‌المللی
- بهره‌گیری از همه ابزارها و فنون تنظیم روابط اقتصادی خارجی بر مبنای گسترش ارتباطات فراملی و براساس سه شاخصه شفافیت، سرعت و انعطاف‌پذیری
- باور به دیپلماسی اقتصادی
- رعایت قواعد بازی در دیپلماسی اقتصادی
- تصمیم‌سازی اقتصادی داخلی با لحاظ شرایط اقتصادی بین‌المللی
- تقویت استراتژی مذاکرات در مناسبات خارجی

دیپلماسی اقتصادی مستلزم در اختیار داشتن منابع و ابزارهای اقتصادی حتی ابزار تحریم (برای تعقیب اهداف سیاست خارجی خاص) و کارشناسان فنی برای تحلیل اثرات موقعیت اقتصادی یک کشور بر شرایط سیاسی آن و چگونگی تأمین منافع اقتصادی از این شرایط سیاسی است.

رویکردهای توسعه‌ای در مناسبات خارجی – منطقه‌گرایی

یک همکاری اقتصادی منطقه‌ای در صورت کارآمد بودن می‌تواند زمینه وحدت سیاسی منطقه‌ای و به عبارت دیگر همگرایی را فراهم کند. در چارچوب منطقه‌گرایی سطحی از تعاملات اقتصادی، تجاری و فنی میان کشورها با هدف رشد اقتصادی ایجاد می‌شود و سیاست‌هایی نظیر کاهش تعرفه‌های گمرکی، ایجاد بازار مشترک، تبادل اطلاعات و تکنولوژی، انجام سرمایه‌گذاری‌های مشترک در بخش‌های مختلف با گستره منطقه‌ای به اجرا در می‌آید.

مزایای منطقه‌گرایی برای کشورهای در حال توسعه:

- ادغام سریع‌تر و کامل‌تر در اقتصاد جهانی
- رشد اقتصادی از طریق بهره‌گیری از فرصت‌های منطقه‌ای به ویژه فرصت‌های کشورهای توسعه یافته
- جذب سرمایه‌گذاری خارجی
- انتقال تکنولوژی
- تقویت بازار نیروی کار انسانی
- به فعلیت رسیدن مزیت‌های نسبی

به لحاظ مفهومی منطقه‌گرایی
عموماً در برگیرنده
همکاری‌های اقتصادی و
تجاری چند کشور در یک
منطقه جغرافیایی است.

رویکردهای توسعه‌ای در مناسبات خارجی – تقویت نقش بخش خصوصی در مناسبات خارجی

نهادینه شدن بخش خصوصی و سیاست خصوصی در درجه اول نیازمند یک اراده سیاسی قوی و کارآمد است. ساماندهی بخش خصوصی نیز مستلزم یک دستگاه مدیریتی کارآمد است تا سرعت، شفافیت یکپارچگی و یکنواختی آن را تضمین کند. در این راستا تعریف مجدد حوزه‌های مسئولیتی حاکمیتی و تصدی‌گری دولت در امور اقتصادی به گونه‌ای که منجر به کوچک‌تر شدن اندازه دولت و بازگشایی راه برای توسعه بخش‌های خصوصی گردد، حائز اهمیت است.

مراحل تقویت بخش خصوصی

۱- تلاش برای تقویت و حمایت از بخش خصوصی در عرصه رقابت خارجی

در این مرحله بخش خصوصی، موضوع سیاست خارجی است و دولت نقش اساسی در تحقق آن دارد.

۲- بازار و بخش خصوصی محور سیاست خارجی

در این مرحله دولت و بازار در حرکتی مشترک نیازها و اهداف اقتصادی مورد نظر بخش خصوصی را دنبال می‌کنند.

۳- بازار و بخش خصوصی بازی‌گردان و هدایت‌کننده سیاست خارجی

این به معنای حذف یا کاهش قدرت دولت نیست چرا که دولت سیاست‌نهایی را تعیین و اعمال می‌کند اما این سیاست‌نهایی دیگر صرفاً رنگ و صبغه سیاسی ندارد و در آن متغیرها و بازیگران اقتصادی نقش فعالی را ایفا می‌کنند.

اقتصاد توسعه بر

آزادسازی اقتصادی

با محوریت بخش

خصوصی استوار

است.

رویکردهای توسعه‌ای در مناسبات خارجی – تعامل فعال با سازمان‌ها و نهادهای اقتصادی بین‌المللی

هماهنگی با روندهای بین‌المللی در قالب عضویت در سازمان‌ها و نهادهای اقتصادی و تجاری بین‌المللی، علاوه بر تلاش هماهنگ برای تغییر ساختار بین‌المللی متناسب با نیازها و الزامات توسعه‌ای کشورهای در حال توسعه، زمینه تشویق سرمایه‌گذاری و فعالیت اقتصادی و کاهش ریسک اقتصادی از طریق افزایش اعتماد عمومی را فراهم می‌سازد.

صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی در حوزه پولی و مالی
سازمان جهانی تجارت در حوزه تجاری

نشست‌ها و گردهمایی‌های دوره‌ای، از جمله بسترهای جدیدی هستند که در سال‌های اخیر مورد توجه همزمان دولت‌مردان و فعالان اقتصادی در سطح بین‌المللی قرار گرفته است. در صدر این نشست‌ها، اجلاس‌های سالانه و منطقه‌ای مجمع جهانی اقتصاد (داووس) است. هم‌اندیشی سیاستمداران و فعالان اقتصادی پیرامون مسایل مختلف سیاسی و اقتصادی و رایزنی برای انعقاد قراردادها و توافق‌نامه‌های بزرگ اقتصادی و تجاری در نشست‌های سالانه و منطقه‌ای مجمع جهانی اقتصاد، داووس را به یکی از موثرترین نهادهای بین‌المللی در حوزه اقتصاد سیاسی تبدیل کرده است.

رویکردهای توسعه‌ای در مناسبات خارجی – حضور در بازارهای مالی و پولی بین‌المللی

در حال حاضر کارآمدی سیاست‌های کلان اقتصادی در کشورهای گوناگون به ویژه کشورهای در حال توسعه و همچنین موفقیت طرح‌های اقتصادی، صنعتی و عمرانی به کیفیت تعامل با بازارهای مالی و پولی بین‌المللی وابسته است.

یکی از ویژگی‌ها و عناصر جهانی شدن در دوران کنونی، ادغام گسترده بازارهای مالی ملی و گسترش فعالیت بازارهای مالی بین‌المللی است. اهمیت و جایگاه بالای بازارهای مالی و پولی در سرنوشت اقتصادی و سیاسی جوامع مختلف امروزه امری شناخته شده برای دولت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی است.

دولت‌ها تلاش دارند با حضور در بازارهای مالی و پولی قدرت مانور خود را در عرصه اقتصادی و سیاسی بین‌المللی افزایش دهند. این مهم در پرتو کسب اعتبار سیاسی و جلب اعتماد اقتصادی بدست می‌آید. در این زمینه، فراهم ساختن بسترهای قانونی مشارکت کشورها، استفاده بهینه از منابع مالی آن در جهت توسعه زیرساخت‌ها و ایجاد واحدهای تولیدی با بازدهی بالا برای پرداخت اصل و سود اوراق قرضه بین‌المللی نیز باید مورد توجه قرار گیرد. علاوه بر این تلاش برای افزایش میزان ذخایر ارزی کشور در موسسات مالی معتبر بین‌المللی و تنوع دسترسی به ارزهای معتبر از اقدامات اساسی دیگر در این زمینه است.

رویکردهای توسعه‌ای در مناسبات خارجی – مشارکت در موافقتنامه‌های تجارت آزاد

آزادسازی تجاری و رفع موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای از جمله سیاست‌های قابل توجه در جهت فراهم کردن زمینه‌های مشارکت کشورهای در حال توسعه در نظام تجارت جهانی است. بنابراین واردات کالا و خدمات نیز می‌باید در چارچوب یک نظام تعرفه‌ای متوازن و بر اساس یک برنامه زمان‌بندی کاهش نرخ تعرفه، تسهیل شود.

کالاهای صادراتی کشور ابتدا باید در محیط داخلی با کالاهای وارداتی رقابت کنند تا زمینه رقابت آنها در بازارهای جهانی فراهم شود. بنابراین منابع و کالاهای تولیدی تنها در محیطی رقابتی و نه حمایتی رشد می‌کنند. محیط رقابتی نیز در گروه آزادسازی تجاری است.

مشارکت در موافقتنامه‌های تجارت آزاد از جمله رویکردهایی است که اخیراً مورد توجه کشورها اعم از توسعه یافته و در حال توسعه برای تسهیل مناسبات تجاری و اقتصادی قرار گرفته است. این موافقتنامه‌ها که در چارچوب قوانین و مقررات سازمان تجارت جهانی منعقد شده و حمایت این سازمان را با خود دارد، بیشتر به عنوان راهکاری برای نیل به تجارت آزاد و عبور از سیاست‌های حمایت‌گرایی دولت‌ها در حوزه‌های جغرافیایی محدودتر مطرح است.

رویکردهای توسعه‌ای در مناسبات خارجی – بهره‌برداری از ظرفیت‌های ژئوپولتیک

در شرایط کنونی گرچه با نوآوری‌های بدست آمده از فناوری هسته‌ای که تصور می‌شد سیاست جغرافیایی اهمیت خود را از دست داده، ولی دوباره با قدرت بیشتری سنگینی خود را بر روی روابط و موازنه‌های بین‌المللی نشان داده است. سیاست جغرافیایی، به موازات افزایش روابط وابستگی میان توازن‌های بین‌المللی با حوزه‌های فعل و انفعال منطقه‌ای، اهمیتی روزافزون یافته است. ارتباطات میان سیاست جغرافیایی با اقتصاد جغرافیایی و فرهنگ جغرافیایی رویکردهای مبتنی بر تأثیرگذاری این حوزه‌ها، قدرت تأثیر آنها را بر روابط بین‌الملل تقویت کرده است. این تأثیر زمانی که متغیر توسعه به میدان می‌آید، از اهمیت بیشتری برخوردار می‌شود. موقعیت مناسب جغرافیایی، ظرفیت‌های توسعه‌ای کشورها را افزایش می‌دهد.

متغیر واسط برای این نقش‌آفرینی وجود ثبات سیاسی و برخورداری از سیاست‌های تعاملی مثبت با نظام بین‌الملل است. حوزه‌های جغرافیایی خاورمیانه، مدیترانه، آسیای مرکزی و قفقاز در زمره مناطق جغرافیایی مهم با ارزش سیاسی و اقتصادی بالاست. به مانند دیگر متغیرهای توسعه‌ای، شناخت موقعیت جغرافیایی و درک اهمیت سیاسی و اقتصادی آن برای نظام بین‌الملل و قدرت‌های اقتصادی، می‌تواند روندهای توسعه‌ای را تقویت کند.

راهبرد سیاست خارجی برای ارتقای موقعیت اقتصادی جمهوری اسلامی ایران

اصل ۱۵۳ قانون اساسی به عنوان مهمترین اصل مربوط به سیاست خارجی، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را "براساس نفی هرگونه سلطه جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه جانبه و تمامیت ارضی کشور، دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرتهای سلطه‌گر و روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیرمحابرب" تعریف می‌کند. بنابراین، با تأکید بر حفظ اصول و ارزشهای انقلاب اسلامی - که در قانون اساسی و سایر اسناد بر آنها تأکید شده است - می‌توان به گزینه‌هایی اندیشید که فضای عملیاتی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را در شرایط موجود توسعه ببخشد.

سیاست خارجی تعامل‌گرای فعالانه در نوع رویکرد به جهان، استراتژی عملیاتی، راهکارها و پیامدهای احتمالی از سیاست خارجی تقابلی از یک سو و سیاست خارجی تعامل‌گرای منفعلانه از سوی دیگر قابل تفکیک است.

اصول کلی سیاست خارجی تعامل‌گرای فعالانه

• فرصت محوری به جای تهدید محوری

جهان بیرون بیش از آنکه متضمن تهدید باشد در بردارنده فرصت‌های فراوانی است که بهره‌گیری درست از آنها می‌تواند روند توسعه اقتصادی کشور را شتاب بیشتری ببخشد. البته تأکید بر فرصت‌محوری به معنای نادیده گرفتن تهدیدها و دشمنی‌های قدرت‌های غربی نسبت به جمهوری اسلامی ایران نیست، بلکه مدیریت و کنترل تهدیدها، ممانعت از تشدیدشدن و در مواردی دور زدن آنها، می‌تواند راهکاری برای مقابله با دشمنی‌های احتمالی باشد.

• آرمان‌گرایی واقع‌بینانه

صورت‌بندی آرمانها متناسب با شرایط زمانی و مکانی مهمترین وظیفه کشورهای رسالت‌مدار در نظام بین‌المللی است.

• توسعه محوری

سیاست خارجی برای تقویت اقتدار و جایگاه کشور در نظام بین‌الملل است. اکنون که عنصر اصلی اقتدار در عصر جهانی شدن متکی به عوامل اقتصادی، علمی و تکنولوژیک است، سیاست خارجی باید به گونه‌ای سامان یابد که بتواند از این عناصر اقتدار برای توسعه ملی بهره‌گیری نماید.

• اعتدال‌گرایی و متوازن سازی اهداف

اهداف سیاست خارجی نباید در عرض هم قرار گرفته و یا نقیض یکدیگر باشند. همچنین، اهداف سیاست خارجی باید متناسب با ظرفیت‌ها و امکانات داخلی باشند. دولت‌هایی که تعهدات بین‌المللی فراتر از ظرفیت و توانمندی خود تعریف می‌کنند، عملاً در ادامه مسیر خود دچار مشکلات اساسی خواهند شد. امروزه در عصر جهانی شدن اقتصاد، یکی از دغدغه‌های اصلی کشورهای در حال توسعه چگونگی برقراری تعادل میان تعهدات بین‌المللی و الزامات سیاست‌های توسعه‌ای ملی آنها است.

راهنمای سیاست خارجی تعامل گرای فعالانه

۱- رقابت / همکاری

لازمه تحقق اهداف سیاست خارجی تعامل گرا، مسلط ساختن الگوهای همکاری / رقابت بر رویکردهای سیاست خارجی است تا در پرتو آن بتوان ضمن کاهش حساسیت‌های سایرین و جلوگیری از شکل‌گیری رفتار موازنه‌ای آنان در قبال ایران، محیط بین‌المللی را موافق ارتقای موقعیت ایران کرد.

۲- چندجانبه گرایی

تقویت چندجانبه گرایی از آن رو اهمیت دارد که اولاً محدودیت‌های سیستمی پیش روی کشور برای نیل به قدرت اول منطقه‌ای شدن را کاهش می‌دهد و در ثانی شرایط را برای بهره‌برداری از قابلیت‌های ذاتی ایران بهبود می‌بخشد. کشوری می‌تواند به‌طور موفقیت آمیز و با هزینه کمتری موقعیت بین‌المللی خود را ارتقا بخشد که اهداف سیاست خارجی خویش را تا حد ممکن در قالب منافع جمعی و مجموعه‌ای طراحی نموده و پیش برد، بدان معنا که سایرین در ارتقا و رشد آن بیش از آنکه چالش و تهدید ببینند، حوزه‌های گسترده‌ای از فرصت، بیابند.

راهبردهای سیاست خارجی تعامل‌گرای فعالانه – ادامه

۳- ژئوپلیتیک گرایی

در شرایط کنونی که قدرتهای بزرگ تمامی ابزارهای خود را برای محدودسازی و منزوی سازی جمهوری اسلامی ایران به کار گرفته‌اند به دو دلیل زیر احتمالاً می‌توان فرصت مناسبی برای ایجاد تغییر در موقعیت منطقه‌ای ایران به وجود آورد:

۱- جمهوری اسلامی ایران به میزانی از قدرت و توانمندی دست یافته است که می‌تواند طرح‌های مبتکرانه‌ای برای تغییر ساختار منطقه‌ای طراحی و پیگیری کند.

۲- اختلافات ایران با همسایگان خود در شرایط موجود در حدی نیست که نتوان از طریق برخی ابتکار عمل این اختلافات را حل کرد و فضای نوینی را در سطح منطقه‌ای حاکم نمود. اختلافات ارضی ایران با همسایگان خود در شرایط کنونی اهمیت کمتری نسبت به دوره‌های گذشته دارد.

علاوه بر دو مورد فوق، شرایط بین‌المللی نیز جمهوری اسلامی ایران را ملزم می‌سازد که در سطح منطقه‌ای به یک ابتکار عمل خلاقانه دست بزند. پیشنهاد مشخص این طرح، بازسازی روابط اقتصادی ایران با کشورهای منطقه و گسترش تعاملات اقتصادی با این کشورها از طریق بهره‌گیری هرچه بیشتر از موقعیت ژئوپلیتیک ایران است.

الزامات سیاست خارجی تعامل‌گرای فعالانه

۱- تلاش برای بهبود تصویر امنیتی کشور

برای رسیدن به اهداف سیاست خارجی تعامل‌گرا باید از اقداماتی که کشور را به عنوان تهدیدی بین‌المللی مطرح می‌سازند اجتناب کرد، زیرا مادامی که تصویر مخدوشی از ایران در عرصه بین‌المللی حاکم باشد، پیشبرد توسعه اقتصادی بسیار دشوار است. از وجه ایجابی نیز مشارکت فعال در فعالیتهای بین‌المللی و ایجاد هماهنگی میان راهبردهای سیاست خارجی و مقتضیات نظام بین‌الملل ضروریست، زیرا اولاً پیشبرد توسعه بدون امکانات بین‌المللی امکانپذیر نیست و ثانیاً انزوا در هیچ شرایطی به سود منافع کشور نمی‌باشد.

۲- تلاش برای ثبات سازی منطقه ای

ثبات و تقویت آن در محیط امنیتی ایران از مهمترین پیش‌شرطهای پیشبرد توسعه اقتصادی است. ثبات در محیط امنیتی ایران به دو صورت می‌تواند محقق گردد. یکی از مسیر هژمونی، بدان معنا که ایران در منطقه از منزلت هژمون برخوردار باشد و با تولید امنیت و مقابله با فرآیندهای ناامن‌ساز، به تنهایی ثبات و دوام ثبات را تضمین نماید و هزینه‌های آن را تقبل نماید. این مسیر به دلایل اینکه اولاً ایران چنین منزلتی ندارد، ثانیاً، از توان پرداخت چنین هزینه‌هایی نیز برخوردار نیست، مطلوب نیست و کمکی به تحقق اهداف چشم‌انداز نمی‌کند. مسیر دوم مسیر همکاری و حرکت در جهت شکل بخشیدن به نوعی از مکانیسم‌های امنیت جمعی است. در این چارچوب امنیت به مثابه محصولی است که با همکاری بازیگران ذینفع تولید و عرضه می‌شود. این شیوه امنیت‌سازی در مناطقی که هیچ بازیگری از منزلت هژمونیک برخوردار نیست، شیوه مناسب‌تری به شمار می‌آید و تاریخ مناطقی چون آسیای شرقی در دو دهه اخیر نیز آن را به خوبی نشان می‌دهد.

الزامات سیاست خارجی تعامل‌گرای فعالانه – ادامه

۳- تلاش برای مجموعه سازی

زمانی که تحقق اهداف سیاست خارجی یک کشور تبدیل به بخشی از خواست جمعی کشورها شود، پیشبرد آن آسان‌تر خواهد بود. تقویت روند همگرایی به مجموعه‌ای کردن اهداف سیاست خارجی و افزایش امکان تحقق آن، یاری می‌رساند. ایجاد فضای موافق با ارتقای جایگاه ایران از آن رو اهمیت دارد که هزینه‌های نیل به قدرت اول منطقه‌ای شدن را کاهش می‌دهد، زیرا در فضای رئالیستی فعلی حاکم بر روابط کشورهای خاورمیانه، ارتقای جایگاه یک بازیگر با حساسیت‌سایرین و تلاش آنان برای ایجاد موازنه همراه خواهد شد. پیشبرد فرآیند همگرایی از طریق کاهش فضای رئالیستی و حاکم کردن همکاری بر روابط کشورها می‌تواند در این جهت موثر واقع شود.

۴- تلاش در جهت افزایش توان رقابتی کشور

از دیگر وظایف سیاست خارجی جهت تقویت اقتصاد کشور، فراهم کردن زمینه‌های سیاسی مناسب جهت تقویت نقش و توان رقابتی کشور، به ویژه بخش خصوصی جهت حضور فعال در اقتصاد جهانی است. نقش سیاست خارجی در این جهت نقشی زمینه‌ساز است و اهمیت آن هنگامی روشن‌تر می‌شود که توجه داشته باشیم، بخش خصوصی کشور به دلایل مختلف برای رقابت در عرصه جهانی، ضعف‌های جدی دارد و نیازمند زمینه‌سازی‌ها و حمایت‌های گسترده است تا در پرتو آن بتواند، قابلیت رقابت با رقیبان پرقوت در صحنه بین‌المللی را پیدا کند.

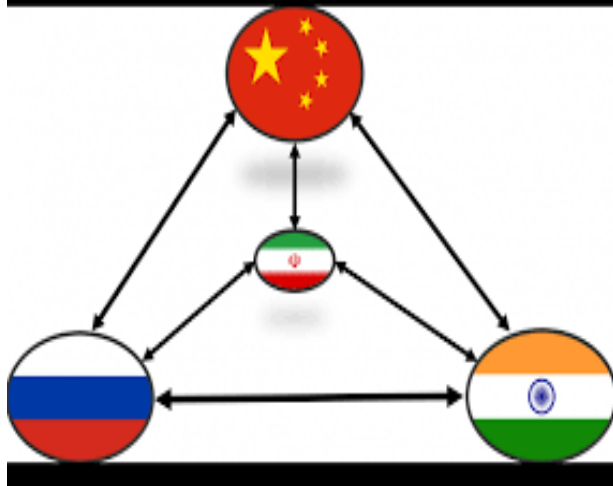
الزامات سیاست خارجی تعامل‌گرای فعالانه – ادامه

۵- الزامات داخلی سیاست خارجی تعامل‌گرا

- مشارکت عمومی
- تحکیم وفاق و وحدت ملی
- کارآمد کردن سازوکارهای مردم‌سالاری دینی
- قانون‌گرایی و رعایت حقوق شهروندی
- تقویت و ایجاد هماهنگی کارآمد داخلی و همسو نمودن کلیه فعالیت‌های روابط خارجی با سیاست خارجی کشور
- ظرفیت‌سازی به منظور تربیت عناصر ملی کارآمد، مبتکر و متعهد در حوزه روابط خارجی و تقویت و ایجاد مراکز و نهادهای مستقل آموزشی، پژوهشی و مطالعاتی
- تعامل موثر با ایرانیان خارج از کشور و تقویت روحیه وحدت ملی و حمایت از حقوق و ارتقای جایگاه آنان و برنامه‌ریزی جهت استفاده از ظرفیت‌های علمی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی آنان در روابط خارجی

سیاست‌ها و راهکارهای عملیاتی برای تغییر شرایط منطقه‌ای و بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران

• تداوم همکاری متوازن با قدرت‌های شرقی

ارتقای هدفمند روابط با قدرت‌های غیرعربی، به ویژه قدرت‌های در حال ظهور آسیایی، جنبه پر اهمیت دیگری است که به مثابه الزامی مهم در سیاست خارجی متناسب با سند چشم انداز باید مورد توجه قرار گیرد. روابط ایران با این کشورها در سالیان اخیر به سرعت رو به گسترش و تعمیق رفته است، اما این گسترش از دیدی درازمدت و برنامه‌ای که در آن اهداف، سیاست‌ها و استراتژی‌ها با دیدی درازمدت مشخص شده باشد و پیشبرد روابط با این کشورها در قالب آن در پیش گرفته شود، برخوردار نبوده است. اهمیت روز افزون قدرت‌های آسیایی در سیاست بین‌الملل از یک سو و موقعیت ویژه ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک ایران از دیگر سو، ظرفیت‌های گسترده‌ای در روابط دو جانبه فراهم می‌آورد. به فعلیت رساندن این ظرفیت‌ها پیشبرد توسعه را سریع‌تر می‌سازد.

• تلاش در جهت جلوگیری از افزایش تنش با قدرت‌های غربی

برای تغییر شرایط در روابط ایران و قدرت‌های بزرگ از فرصت‌های زیر می‌توان بهره برد:

- ✓ استفاده از فرصت انتخابات ریاست جمهوری
- ✓ بها دادن به تغییرات صورت گرفته در نهادهای تصمیم‌گیر در سیاست خارجی آمریکا

✓ اجماع داخلی بر سر حداقل‌ها در موضوع هسته‌ای

✓ توجه جدی به بهبود روابط با کشورهای همسایه

✓ کاهش معنادار رفتارها و اظهارات حساسیت برانگیز

سیاست‌ها و راهکارهای عملیاتی برای تغییر شرایط منطقه‌ای و بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران – ادامه

• ایفای نقش فعالانه در نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی

ایران برای نیل به اهداف چشم انداز به شدت نیازمند ثبات در محیط امنیتی خویش است و سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی در این جهت می‌توانند تأثیرگذار باشند. بر این مبنا ارتقای سطح فعالیت و تأثیرگذاری در سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای را باید یکی دیگر از الزامات کلی سیاست خارجی کشور در افق سند چشم انداز دانست.

مهمترین نهادها و سازمان‌هایی که در این دوران باید سطح فعالیت و تأثیرگذاری ایران در آنها افزایش یابد:

- ✓ مراکز دانشگاهی و تحقیق و توسعه معتبر کشورهای جهان و نهادهای بین‌المللی
- ✓ جنبش عدم تعهد
- ✓ همکاری با کشورهای موثر آسیایی و ایفای نقش فعال در سازمانها و تشکلهای اقتصادی و امنیتی این قاره
- ✓ همکاری با نهادهای غیردولتی بین‌المللی به این دلیل که به طور رسمی به دولت وابسته نیستند و انعطاف پذیری گسترده‌تری دارند.

سیاست‌ها و راهکارهای عملیاتی برای تغییر شرایط منطقه‌ای و بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران – ادامه

• اتخاذ سیاست منطقه‌ای فعالانه

- وابستگی متقابل وضعیتی است که در آن منافع مشترک در روابط دوجانبه به گونه‌ای افزایش یابد که کاهش سطح روابط، قطع آن و یا مبادرت به جنگ، هزینه‌های بسیار بالایی بر کشورها تحمیل کند.
- ✓ ایران با برخورداری از ظرفیت‌های گسترده در حوزه‌های گوناگونی مانند انرژی، ترانزیت، آب و تعاملات نهادینه اقتصادی توانایی برقراری اتصالات زیربنایی و بلندمدت با همسایگان را دارد. بر این مبنا شناخت دقیق حوزه‌های دارای قابلیت ایجاد اتصالات زیربنایی در روابط ایران با همسایگان در وهله اول و تحقق این ظرفیتها در تعامل با آنان در وهله دوم از الزامات سیاست خارجی در این حوزه به شمار می‌آید.
- ✓ مشارکت و تأثیرگذاری در حل و فصل مناقشات منطقه‌ای و بین‌المللی یکی دیگر از مولفه‌های اساسی راهبرد منطقه‌ای سیاست خارجی کشور در دوران ۲۰ ساله چشم انداز به شمار می‌آید.
- ✓ دیگر مولفه پر اهمیت راهبرد منطقه‌ای سیاست خارجی کشور، تقویت و ارتقای آگاهی در میان مسلمانان برای رفع موانع وحدت است. مسیر مطلوب برای تحقق این امر در وهله اول ارائه الگوی عملی مناسب و در وهله بعد شناخت و شناساندن فرصت‌ها و تهدیدات واقعی جهان اسلام است.
- ✓ فعال نمودن ظرفیت‌های سازمان کنفرانس اسلامی در این جهت را می‌توان یکی دیگر از مولفه‌های راهبرد خاورمیانه‌ای سیاست خارجی در افق سند چشم انداز دانست.
- ✓ حمایت موثر از طرح ایجاد منطقه خاورمیانه عاری از سلاح‌های کشتار جمعی.

الزامات داخلی تغییر شرایط منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران - در حوزه رویکردها

- ۱- اولویت دادن به همسایگان در سیاست خارجی
- ۲- اصلاح رویکرد اقتصادی نسبت به همسایگان
- ۳- موقعیت جغرافیایی به عنوان محور اقتصاد ملی
- ۴- توجه به بخش خصوصی در تعاملات اقتصادی خارجی

الزامات داخلی تغییر شرایط منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران - در حوزه راهکارهای عملیاتی

۱- پیشنهادات جهت بهره‌گیری از موقعیت ترانزیتی

✓ فراهم ساختن امکانات لازم برای ترانزیت خودرو از کشورهای همسایه (در این زمینه می‌توان تمهیداتی برای گسترش ترانزیت خودرو از کشورهای حاشیه خلیج فارس برای عبور از خاک ایران به کشورهایمانند ترکیه، عراق جمهوری آذربایجان و ... اندیشید).

✓ توجه جدی به توسعه خطوط حمل و نقل دریایی، جاده‌ای و ریلی و توسعه بنادر کشور؛

✓ توجه جدی به توسعه خطوط انتقال نفت و گاز؛

✓ توجه جدی به توسعه خطوط انتقال برق؛

✓ فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای گسترش ترانزیت هوایی؛

۲- پیشنهادات جهت بهره‌گیری از موقعیت گردشگری:

- ✓ برنامه‌ریزی برای تبلیغ گسترده امکانات و ظرفیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری ایران در کشورهای همسایه؛
- ✓ تسهیل سرمایه‌گذاری بخش خصوصی داخلی و خارجی در زمینه‌های گردشگری؛
- ✓ لغو یک طرفه روادید برای شهروندان برخی از کشورهای همسایه که حضور آنها در ایران مزیت اقتصادی دارد؛
- ✓ اعطای تسهیلات ویژه برای گردشگری درمانی برای شهروندان کشورهای همسایه از جمله اختصاص برخی بیمارستان‌ها، مراکز آب درمانی و...؛
- ✓ تسهیل شرایط برای گردشگری ورزشی برای شهروندان کشورهای همسایه (از جمله اسکی، کوهنوردی، کویرنوردی، قایقرانی در آبهای خروشان، گلایدر و...)

الزامات داخلی تغییر شرایط منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران - در حوزه راهکارهای عملیاتی

۳- پیشنهادات جهت بهره‌گیری از موقعیت کشاورزی

- ✓ اعطای تسهیلات ویژه به صادرکنندگان محصولات کشاورزی به کشورهای همسایه؛
- ✓ تسهیل سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در زمینه بسته‌بندی و فرآوری محصولات کشاورزی؛
- ✓ تسهیل سرمایه‌گذاری شهروندان کشورهای همسایه در زمینه تولید بهینه و پایدار محصولات کشاورزی.

علاوه بر سه حوزه فوق که حوزه‌های مزیتی جمهوری اسلامی ایران تلقی می‌شوند، در برخی حوزه‌های دیگر مانند صدور خدمات فنی مهندسی، صدور مصالح ساختمانی و صدور نیروی کار ساده و آموزش دیده نیز در سطح منطقه فرصت‌های زیادی برای صنعتگران و نیروی کار ایرانی وجود دارد که در سیاست‌گذاری‌های کلان باید مورد توجه جدی قرار بگیرند.

الزامات داخلی تغییر شرایط منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران – در حوزه راهکارهای عملیاتی

۴- پیشنهادات جهت اصلاح سیاست‌ها، قوانین و مقررات

✓ اصلاح قوانین مالکیت به منظور فراهم‌سازی امکان مالکیت محدود شهروندان کشورهای همسایه؛

✓ تلاش برای سامان‌دادن به سیاست‌های مالی و پولی کشور، ثبات نرخ ارز و کاهش آسیب‌های وارده به بخش صنعت و بازرگانی به واسطه نوسانات ارزی در کشور؛

✓ انعقاد موافقتنامه‌های دو یا چند جانبه با کشورهای همسایه در جهت کاهش تعرفه‌های تجاری و تلاش برای ایجاد بسترهای لازم جهت اجرایی شدن تفاهم‌نامه‌هایی که در گذشته منعقد شده و به اجرا در نیامده‌اند؛

✓ اصلاح قوانین مربوط به تجارت و امور گمرکی به منظور تسهیل مبادلات تجاری با کشورهای همسایه، تلاش برای حذف مبادی غیرقانونی ورود و خروج کالا و سامان‌دادن به وضعیت بازارچه‌های مرزی؛

✓ اصلاح و یا توجه جدی‌تر به ارتقای استانداردهای کیفی تولید، صادرات و واردات کالا

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با توجه به شرایط تحریم‌های اقتصادی، جمهوری اسلامی ایران ناگزیر به اتخاذ مجموعه‌ای از سیاست‌ها و تصمیم‌سازی‌های جدید در حوزه سیاست خارجی و اقتصادی است. بدیهی است که راه تحقق اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله، بستن درها، خود انزوایی و قرار گرفتن در فضای تقابل، تهدید و تشدید تنش با نظام بین‌الملل و کشورهای منطقه نیست. در این شرایط، اتخاذ سیاست خارجی توسعه‌گرا و تعاملی به ویژه در روابط با کشورهای همسایه و فاصله گرفتن از فضای امنیتی در این حوزه و هم‌چنین ایجاد تحول در ساختار اقتصادی کشور می‌تواند ما را در خروج از وضعیت کنونی و تحقق اهداف توسعه کشور یاری نماید. در این مسیر به نظر می‌رسد که دستگاه سیاست خارجی می‌تواند کمک شایان و ارزنده‌ای به فرآیند تحول ساختار اقتصادی کشور بنماید. جمهوری اسلامی ایران باید پیش از هر چیز بتواند موقعیت ژئوپلیتیک ایران را به یک فرصت برای پیشرفت اقتصادی تبدیل کند.

با توجه به مجموعه موضوعاتی که به آنها اشاره شده به نظر می‌رسد خروج از وضعیت موجود نیازمند توجه ویژه به سه مسأله است:

۱. مدیریت و بهره‌گیری بهینه از منابع، ظرفیت‌ها، امکانات و توانمندی‌های داخلی

۲. مقابله با تلاش‌های دشمنان برای منزوی‌سازی ایران و پرهیز از خود انزوایی

۳. اتخاذ یک سیاست خارجی تعامل‌گرای فعالانه

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به لحاظ نقشی که می‌تواند در فرآیند توسعه کشور ایفا کند، باید در جهت تحقق محورهای زیر اقدام نماید

- ۱- حضور فعال و موثر در سازمان‌های اقتصادی بین‌المللی و نقش آفرینی در شکل‌گیری قواعد و رژیم‌های اقتصادی بین‌المللی.
- ۲- شناخت بازارهای جدید و تلاش برای توسعه مناسبات تجاری با این بازارها به منظور توسعه صادرات.
- ۳- تلاش جدی و مستمر برای انعقاد موافقتنامه‌های ترجیحی و آزاد با کشورهای مختلف و به ویژه کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز، خاورمیانه و شمال آفریقا.
- ۴- کوشش برای سازماندهی یا تقویت سازمان‌های اقتصادی منطقه‌ای مانند اکو و یا مشارکت در پیمان‌های جدید مانند شورای همکاری خلیج فارس.
- ۵- کوشش در جهت رفع و یا خنثی‌سازی تحریم‌های اقتصادی و تجاری علیه ایران.
- ۶- تلاش برای رفع موانع سیاسی الحاق به سازمان جهانی تجارت و آغاز مذاکرات اقتصادی با این سازمان؛ (الحاق به سازمان جهانی تجارت مهمترین رکن سیاست‌های کلان اقتصادی ایران در عرصه جهانی به شمار می‌رود و این عضویت بسترهای لازم را برای توسعه تجارت با دیگر کشورها فراهم می‌کند).
- ۷- تلاش برای پیشبرد مذاکرات اقتصادی با اتحادیه اروپا در عین حفظ عزت و منافع جمهوری اسلامی ایران.
- ۸- اتخاذ رویکرد مناسب در روابط خارجی و بسترسازی جهت استفاده از مزیت نسبی انرژی کشور از جمله تولید و ترانزیت و احراز نقش موثر در تأمین و امنیت انرژی جهانی.
- ۹- اتخاذ رویکرد منطقه‌ای و بین‌المللی مناسب جهت استفاده از مزیت ترانزیتی کشور در تبدیل ایران به مرکز ارتباطی، اطلاعاتی و مسیر ترانزیتی منطقه.
- ۱۰- فراهم کردن زمینه‌های سیاسی مناسب به منظور تقویت نقش و توان رقابتی کشور به ویژه بخش خصوصی جهت حضور فعال در اقتصاد جهانی.
- ۱۱- رفع موانع و تلاش برای ایجاد همگرایی و یکپارچگی اقتصادی منطقه‌ای از طریق حرکت آزاد کالا، خدمات سرمایه، فناوری و نیروی انسانی در بخش‌های مختلف اقتصادی.
- ۱۲- ایجاد و تقویت موسسات مردمی و خصوصی و سازمان‌های غیردولتی جهت تعامل با موسسات و سازمان‌های مشابه به منظور پیگیری اهداف توسعه و سیاست خارجی.